



Lapsiasiavaltuutetun lausunto liikenne- ja viestintäministeriölle Digitaaliset keinot koronaviruskriisin jälkihoidossa -työryhmän väliraportista

Viite: Lausuntopyyntö VN/10633/2020

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita, ellei lapseen soveltuvien lakien mukaan lapsi ole saavuttanut täysi-ikäisyyttä aikaisemmin. Lapsiasiavaltuutettu arvioi väliraporttia lapsen oikeuksien yleissopimuksen näkökulmasta.

Taustaa

Liikenne- ja viestintäministeriön asettama työryhmä on laatimassa suunnitelmaa toimenpiteistä, joilla vakiinnutetaan Covid-19 -pandemian aikainen digitalisaatiokehitys. Tavoitteena on tehdä arvio digitalisaatioon tukeutuvista uusista toimintamalleista ja laatia suunnitelma toimista, joilla hyvät käytännöt vakiinnutetaan osaksi kriisin jälkeistä aikaa.

Väliraportti sisältää tietoa lähtötilanteesta ja arviota siitä, miten ns. digiloikan aikaisia hyviä käytäntöjä voitaisiin edistää jatkossa. Tietoa on kerätty ja arviointia tehty kattavasti yhteiskunnan eri sektoreilta. Raportissa esitetään myös sellaisia digitalisaatiota edistäviä toimenpiteitä, jotka eivät ole suoraan seurausta koronaviruskriisistä. Toimenpideehdotuksia on 36, ja ne on jaettu kuuden tavoitteen alle. Ehdotukset liittyvät sekä lainsäädäntöön että käytäntöjen kehittämiseen.

Lapsiasiavaltuutettu on antanut lausuntonsa lausuntopalvelu.fi:ssä 18.6.2020.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Väliraportissa on kuvattu koronaviruskriisin aikaista digiloikkaa laajasti eri sektoreilla. Katsotteko, että sektorien kehitystyötä on kuvattu riittävällä tavalla?

Lasten osalta tarkasteltu rajoittuu lähinnä etäopetuksen ja nuorisotyön näkökulmaan. Digiloikka on koskettanut lapsia myös muilla elämänalueilla, kuten sosiaali- ja terveydenhuollossa. Esimerkiksi lastensuojelutyössä on kehitetty digitaalisia menetelmiä vuorovaikutukseen lasten kanssa. Digiloikka on vaikuttanut myös mm. lastenneuvoloiden sekä koulu- ja opiskelijaterveydenhuollon palveluihin.



Katsotteko, että toimet, joita väliraportissa esitetään, riittävässä määrin edistävät tavoitteita? Jos ette, miten toimenpiteitä tulisi täydentää?

Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että jatkotyössä on huomioitava poikkileikkaavasti eri toimenpiteiden vaikutukset alaikäisten asemaan ja oikeuksiin. Tässä on kuultava myös lapsia itseään. Väliraportissa on ainoastaan toimenpiteessä 25 huomioitu erikseen alaikäisten oikeudellinen asema.

Mitä toimenpide-ehdotusten toteutuksessa tulee huomioida?

Lapsen itsemääräämisoikeus ja lapsi palveluiden käyttäjänä. Julkisten palveluiden käytössä tulee huomioitavaksi lainsäädäntö, joka vaikuttaa lapsen oikeuteen asioida itsenäisesti. Kohdassa 25 todetaan, että turvataan ”sähköinen tunnistautuminen kaikille tasapuolisesti ja syrjimättömästi. Lisätään mahdollisuuksia perheiden alaikäisten ja toisen puolesta valtuutuksiin perustuvaan asiointiin.” On huomioitava esim. hallintolain mukainen rinnakkainen puhevalta, lastensuojelulain mukainen asianosaisuus, sosiaalihuollon asiakaslain sekä potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain mukainen lapsen itsemääräämisoikeus ja oikeus kieltää tietojen luovuttaminen huoltajalle tietyin edellytyksin. Näitä tulee tarkastella suhteessa lapsenhuoltolain mukaiseen huoltajan velvollisuuteen vastata lapsen kasvatuksesta ja huolenpidosta. Sähköisen asioinnin haasteista terveydenhuollosta on esimerkkinä apulaisoikeuskanslerin ratkaisu OKV/31/50/2019, jonka mukaan ikärajan asettaminen Omakanta-palveluun ei perustunut lakiin. Lisäksi on huomattava lasten mahdollisuudet tunnistautua ennen kuin heillä on oikeutta pankkien verkkotunnuksiin.

Lapsen oikeus opetukseen. Koronapandemian aikainen etäopetukseen siirtyminen keväällä 2020 osoitti, että lasten valmiudet etäopetukseen ja digitaalisten välineiden käyttöön vaihtelivat suuresti. Negatiiviset vaikutukset kohdistuivat eniten haavoittuvassa asemassa oleviin lapsiryhmiin, kuten kielivähemmistöihin kuuluviin ja oppimiseensa erityistä tukea tarvitseviin lapsiin. Lapsiasiavaltuutettu nostaa esiin myös oppilaat, jotka eivät saa tukea kotoaan esimerkiksi vanhemmuuden ongelmien tai digitaalisten laitteiden ja yhteyksien puuttumisen vuoksi. Toimenpide-ehdotuksissa 19-21 ehdotetaan vahvaa tukea digitaalisten keinojen hyödyntämiseen etäopetuksessa. Sen sijaan muita mahdollisuuksia käyttää niitä opetuksen tukena ei tarkastella, mitä voidaan pitää puutteena. Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että digitaalisissa keinoissa on paljon potentiaalia opetuksen kehittämiseen, mutta oppilaiden ja opiskelijoiden oikeutta saada lähiopetusta ei tule kaventaa. Kuten väliraportissa on tuotu esille, joissakin tilanteissa etäopetus ja -opiskelu voi olla lapsen edun mukaista lähiopetuksen rinnalla, mutta lapsen etu tulee punnita lapsikohtaisesti ja lasta itseään kuullen.

Lapsen oikeus osallistua. Lapsella on oikeus osallistua ja vaikuttaa ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti (YK:n lapsen oikeuksien sopimus, 12 art.). Väliraportissa esitetään toimia



kansalaisten osallistumisen lisäämiseksi verkkopalvelujen avulla. Lasten osallistumisoikeuden vahvistaminen tulee huomioida palveluiden kehittämisessä. Huomioon on otettava myös lasten keskinäisen yhdenvertaisuuden toteutuminen.

Toimenpide-ehdotuksissa on viitattu jo käynnissä oleviin hankkeisiin, joiden osana toimenpiteitä voidaan edistää. Tunnistattekko muita hankkeita, joihin toimenpiteet tulisi kytkeä?

Lapsiasiavaltuutettu nostaa esiin Pelastakaa Lapset ry:n Digitaalinen sosiaalityö lasten ja nuorten tukena -työn (<https://www.pelastakaalapset.fi/tyomme-kotimaassa/kehittamistoiminta/digitaalinen-sosiaalityo-lasten-ja-nuorten-tukena/>) ja muun järjestön kehittämistyön lasten ja nuorten ”digihyvinvoinnin” edistämiseksi. Mannerheimin Lastensuojeluliitolla ja Väestöliitolla on auttavia digitaalisia palveluita, Lisäksi hyvä käytäntö on Mieli Suomen Mielenterveys ry:n ”Sekasin-chatti”.

Keitä toimenpiteissä ja niiden toteutuksessa/mahdollisissa tulevissa hankkeissa tulisi olla mukana ja miten hankkeet tulisi resursoida? Olisitteko itse halukas osallistumaan toteutukseen?

Jatkossa tulee varmistaa, että mukana on sekä lasten oikeudet yleisesti, että eri toimenpidealueilta lapsia koskevan kansallisen lainsäädännön asiantuntijoita. Erityisesti asiantuntemus tulee varmistaa toimenpiteiden 2, 4-5, 10, 12, 19-21, 23, 25 ja 29 osalta. Lapsiasiavaltuutetun toimisto voi antaa asiantuntemustaan käyttöön ulkopuolisena asiantuntijana.

Vapaamuotoinen lausunto

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu (3.1 artikla). Velvoite ei rajoitu yksittäiseen lapseen, vaan se ulottuu myös lapsiryhmiin, kun tehdään laajempaa joukkoa koskevia päätöksiä. Lapsen edun arvioiminen edellyttää lapsivaikutusten arviointia.

Digitalisaatiota edistävien toimenpiteiden lapsivaikutuksia arvioitaessa tulee kerätä lasten ja nuorten omia kokemuksia, näkemyksiä ja mielipiteitä. Lasten näkemysten huomioon ottaminen tukee myös toista YK:n lapsen oikeuksien komitean yleisperiaatetta eli lapsen oikeutta saada näkemyksensä huomioon otetuksi (12 art.). Esimerkiksi kieli-, kulttuuri- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten sekä vammaisten lasten kokemustietoa tulee myös hyödyntää.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen yksi keskeinen periaate on, että lapsella tulee olla yhtäläinen pääsy oikeuksiinsa riippumatta hänen tai hänen vanhempiansa ”rotuun,



ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen, etniseen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuvaa erottelua.” (2.1 artikla). Lasten ja nuorten ajatellaan usein olevan digivalmiuksiltaan paremmassa asemassa kuin aikuisten, ja erityisesti ikääntyneiden. Alle 18-vuotiaat ovat kuitenkin heterogeeninen ryhmä, ja edellytykset digitaalisten palveluiden käyttöön vaihtelevat.

Lapsen ikä ja kehitystaso ovat luonnollisesti tekijöitä, joka vaikuttavat toimintaedellytyksiin digitaalisessa ympäristössä. Perhetaustalla, kielellä tai vammaisuudella on myös vaikutuksensa. Palvelujen käytöstä annettavassa informaatiossa käytön vaikutuksista esim. tietosuojaan tulee huomioida eri-ikäisten lasten kehitystaso sekä erityisryhmiin (esim. vammaiset lapset ja kielivähemmistöihin kuuluvat lapset) kuuluvien lasten tarpeet. Lisäksi tulee varmistaa, että keskeiset lapsille tärkeät palvelut ovat mahdollisia myös siten, että lapsella on mahdollisuus saada palveluita muutenkin kuin digitaalisesti. Sosiaaliset suhteet ovat tärkeitä lapsille esimerkiksi harrastuksissa, koulussa sekä sosiaali- ja terveystalveissa. Erilaiset matalan kynnyksen digitaaliset neuvontapalvelut ovat kuitenkin osoittaneet tarpeensa lasten ja nuorten palveluissa.

Alaikäisten tieto digitaalisten palvelujen käytöstä ja niihin liittyvistä riskeistä on lähtökohtaisesti heikompi kuin täysi-ikäisten. Esimerkiksi lapsen yksityisyyden suojan toteutumiseksi tarvitaan myös turvallisuutta lisääviä toimia ja mediakasvatusta.

Lapsiasiavaltuutettu ehdottaa jatkotyöskentelyssä huomioon otettavaksi YK:n lapsen oikeuksien komitean suosituksen, joka pohjautuu komitean vuonna 2014 järjestämään yleiseen keskustelupäivään (”Day of General Discussion”) aiheesta ”Digital media and children’s rights”¹. Lisäksi Euroopan Neuvoston ministerikomitean suositus ”Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment”² on syytä huomioida.

Jyväskylässä 18.6.2020

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Jaana Tervo
Lakimies

¹ Recommendations from the 2014 day of general discussion on children’s rights and digital media <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/Discussion2014.aspx>.

² <https://rm.coe.int/guidelines-to-respect-protect-and-fulfil-the-rights-of-the-child-in-th/16808d881a>